

Posoniensia. Ennek egyes számaiban elsősorban a kormány munkájával, a királyi udvar eseményeivel foglalkoztak, de olvashatók benne a gyilkosságokkal, lopásokkal, az árakkal s az időjárással foglalkozó és egyéb anyagok is.

Bél Mátyást érdemeiért tagjává választotta a jénai, az olmtüzi Tudós Társaság, a londoni Királyi Társaság és a szentpétervári akadémia.

1749. augusztus 25-én halt meg. Pozsonyi sírja ma már nem látható. Emlékét a márványnál is marandóbban őrzi gazdag életműve.

Szecsó Károly

Irodalom: *Deák András:* Bél Mátyás (1684–1749), Bél Mátyás a magyarországi halakról és azok halászatáról. Bp. 1984. 11–12. old.; *Haán Lajos:* Bél Mátyás. Bp., 1879.; *Mészáros Balázs:* Bél Mátyás. Élet és Tudomány 1984. március 23. 12. sz. 373–375. old.; *Vörösmarty Géza:* Háromszáz éve született Bél Mátyás. Honismeret, 1984. 2. sz. 13–15. old.; *Wellmann Imre:* Bél Mátyás munkássága, Bél Mátyás: Magyarország népeinek élete 1730 táján. Bp. 1984.

Sárközy István és Csokonai

Csurgónak szerencséje van: gimnáziuma a nemzeti ébredéssel egy időben született. Az iskolaalapító gróf Festetics György jobb keze, Nagyváthy János Keszthelyről szervezte az 1792-es indítást, majd Csurgóra költözve 22 éven át fáradozott ígéretek kiépülésén. Azzal, hogy 1799-ben csaknem egy évig *Csokonai Vitéz Mihály* a tanára lehetett, és a „Jövendölés az első oskoláról a Somogyban” című ódájában az egész magyar felvilágosodás egyik legjelentősebb programadó költeményében évszázadokra kijelölte helyét a magyar művelődéstörténetben. Abban hogy Csokonai Somogyban támaszra talált, ott-hon érezhette magát, a megye és a belső-somogyi református egyházmegye nagy műveltségű, ügybuzgó férfiúja, *Sárközy István*¹ (1759. április 22.–1845. augusztus 29.) volt a segítségére. 1773-tól haláláig a belső-somogyi református egyházmegye gondnoka, 1824-től 1836-ig a megye alispánja volt, 1816-ban elnyerte a királyi tanácsosi címet.² Honismereti érdeklődését Budán 1811-ben megjelent műve tanúsítja.³ Hatalmas, nagy értékű könyvtárát igényesen gyarapította,⁴ levelezett Kazinczyval.⁵

Csokonai hideglegelösen, betegem érkezett Csökölybe 1798 tavaszán. Itt egykori debreceni diáktársra, Kis Bálint parókiáján lábadozott, majd Hedrehelyre ment Szokolaival Dánielhez. Hosszú hónapokig e két somogyi község lett az otthona, amíg Szokolaival együtt fel nem keresték egykori debreceni diáktársukat, Pálóczy Horváth Ádámot. A jeles bajomi dalköltő még aznap bemutatta vendégét sógorának, Sárközy Istvánnak. Feleségéhez, Chernel Eszterhez verset írt, a Dorottya Cserháznén asszonyában az ő alakját idézte fel. Névnapiján özv. Sárközy Lászlóné Kazay Krisztinát is versben köszöntötte, a szállásadó Terézia nevű betegeskedő húgának gyógyulást kívánva. A középbirtokos egyházmegyei gondnok, alispán szintén verselt, messze földön híres könyvtárát a vendég nem szünt meg dicsérni. Az egy év múlva elkészülő Dorottyaiban tett is említést a híres Calepinus-szótárról. A dámák részéről gyűlölt nagy mátrikula méreteit e természetes könyvvel érzékeltette:

*Még a Calepinus tíznyelvű grapsája,
Vagy a kazuisták teológiája
Hozzá képest tetszik finger-kalendernek...*

A Sárközy-könyvtár 1912-ben – benne két Calepinus szótárral – a csurgói gimnázium tulajdonába került. A latin eredetivel együtt tizenegy nyelvű szótárt Nagybjomban láthatta és forgathatta a költő.

¹ Sárközy Istvánra, Kazinczy Ferenc, Pálóczy Horváth Ádám és Berzsényi Dániel barátjára, Csokonai támogatójára születése 250. évfordulója alkalmából emlékezünk. 2000-ben felújított egykori nagybjomi kúriájában 1992 óta működik a *Sárközy István Helytörténeti Múzeum*.

² V. ö.: *Sárközy Imre:* A nádasdi Sárközy család. Bp., 1906.

³ „T. N. Somogy vármegyében levő minden helységeknek magok körül mintegy egy vagy két mértföldre fekvő szomszéd helységekől való távolságát előadó könyvecske, mellyet... néhai Nagy József úrnak... mappájából, az útnak tekervényeihez képezve, czirkalomra vévén a t. nemes vármegye tetszésére közhaszonra készített.”

⁴ *Molnár László Sándor:* Könyvtár a könyvtárban. (Sárközy István bibliotékája.) Magyar Könyvszemle, 2001. 3. sz. 356–363. old.

⁵ Levelezésüknek húsz darabja maradt meg. V. ö.: *Váczy János* (szerk.): Kazinczy Ferenc levelezése (KazLev).

Laczó Andrásnak feltűnt, hogy nem az egykori kollégiumi diáktárs, hanem Sárközy István fogadta bizalmába, került vele barátságba. „A falu fölé emelkedő ház volt Horváth Ádám [...] anyagi helyzete mellett megerőltetés nélkül vendégül láthatta volna Csokonait! A kúriában volt őt gazdagon berendezett szoba, köztük írószoba mintegy 400 kötetnyi könyvvel [...] az ifjabb költő mégis Sárközy Istvánhoz szállt, akit akkor és épp Horváth Ádám által ismert meg.”⁶ Erről a somogyi alispán Csokonai Józsefnek írt levelében is tesz egy elejtett megjegyzést. Ő Csokonai Bajomban maradt emlékeiről azt írta: „Reá bízta én az itt vélem egy faluba lakó Sogorom Horváth Ádám Urra, ki Poeta is, ismerős is volt, szintolyan mint én, ha Barátja nem lehetett is olyan.”⁷ Takáts Gyula tavaly elhunyt kaposvári Kossuth-díjas költőnk egymásra találásukban egy „bajomi Helikon”-t látott.⁸

Csokonait az 1799. május 24-i nagybajomi egyházmegyei közgyűlésen kérték fel a csurgói tanári állásra. Június 2-án már terjedelmes levelet írt Sárközy Istvánnak, és ebben fejtette ki pedagógiai elképzeléseit. A gimnázium birtokában levő értékes dokumentumból tudjuk, hogy már 26-án, hétfőn munkába állt. „Én a leckéket még ma egy hete elkezdtem és azóta a tölem s környüllálásoktól kitelhető mód- dal, szakadatlanul is vittem és hogy ezen módon csökkenni s elkezdett munkám inába szakadni nem fog, ígérem s igyekszem is.”

Sárközy lejtött Csurgóra, és június 17-én megnyugodva tájékoztatta az iskolaalapító Festetics Györgyöt. „Hivatalomból annyi időcskét szakítottatván, hogy itt való Oskola mostani állapotját megtekintsem, nagy örömmel tapasztaltam, hogy interimaliter substitutus [ideiglenesen megbízott] Csokonai Úr a Tanulóknak helyes contentumokra [őszközűkre], és nem kevés épülettel jár kötelességében. A methodus docendi, modus agendi [oktatási módszer, eljárás], melyet mind publice mind sétálási közben Tanítványaival elkövetni szokott, igen magához édesítette őket s minden reménységet nyújt Császári Úr eljöveteleig maga felől.”

Hat héttel a tanév vége előtt érkezett Csurgóra. A július 12-i vizsgára megírta és tanítványaival előadta a „Cultúra avagy Pofoők” című színművét. Az előadáson Festetics György mellett jelen volt Sárközy István egyházmegyei gondnok is. A darabba az ő tiszteletére kerülhetett bele Csokonainak a színjátszásról, a diákszínjátszásról vallott ars poeticája: „Éppen Bajomban létemben hallám, hogy az examen alkalmatosságával Csurgón is játszottak comediát és ha annak egyéb haszna nem volna is, leg- alább a nevendékeket rászoktatja a közönséges helyen való eleven beszédre, amellytől pedig sok függ.”

Közismert, hogy éppen ebben, az első darabban elhangzott Rákóczi-nóta váltotta ki az iskolaalapító Festetics gróf rosszallását. Az egykori csurgói diák, Gaál László 1844-ben papírra vetett terjedelmes visszaemlékezése őrizte meg a költő életrajzaiban és minden csurgói iskolatörténetben kötelezően idézett mondatot: „illyesekért oskolánkat fundamentumostól elhányhatják, vigyázzunk!” Érdemes azonban Gaál Lászlót tovább is olvasni: „De azért nem kell gondolnunk, hogy azért akár Sárközy, akár a Gróf Cs.-ra neheztek volna, vagy hogy az éneket gúnyolták volna, éppen nem. Sőt bizonyos, hogy Sárközy barátilag betsülte, szerette, a Gróf pedig egyenesen azt javallotta Sárközynek és Csépan fiskálisnak, hogy Cs.-t a rendes professzorság felvételére beszéljék rá, mert a Grófnak Cs. tetszett.”⁹ Egy- más kölcsönös megbecsülésére jellemző, hogy a Dorottya életvidám, pajzán kiszólásai miatt nehezelt Sárközy észrevételét is – „a világ gusztyusára is adjon valamit” – elfogadta.

1799 őszén lett csurgói diák Sárközy István Albert nevű fia. Rögtön a tanévnyitón szerepet kapott Csokonaitól. A Karnyóné második szeptemberi előadásának végén, amikor legördült a függöny, derekán karddal állt ki a közönség elé a nyolcéves kisdíák: „ha megütöm a mértéket, lobogó zászlótok alá, trombita és dobzó között fogadjatok be engemet...” Csokonai 1800. március 26-án hazaindult Debrecenbe, Albert a régen várt professzor, Császári Lócsi Pál tanítványa lett.

A költő 1801. február 24-én Nagybajomból levelet kapott. Egykori vendéglátójának új kastélya elkészült közben, és ide invitálta Debrecenből Csokonait: „Mikor lesz az Urnak vacatioja? látogasson meg még egyszer 's nézze meg az én szobámat, mely azon a' helyen emeltetett fel mint Emlékeztető Oszlop hol leg először ültünk, midőn egymást láttuk a' kertbe.” Fia, Albert előmeneteléről is tájékoztatta. Ekkor már Császári Lócsi Pál mellett Márton Gábor segédprofesszor is Csurgón tanított. „Márton

⁶ Laczó András: Csokonait Nagybajomban érő hatások. Somogy 1980. 4. 12. old.

⁷ Vargha Balázs: Csokonai emlékek. Bp. 1960. 238. old.

⁸ Mózsai Ernő: Adatok a somogyi udvarházak könyvkultúrájának kérdéséhez a XVIII. század utolsó és a XIX. század első évtizedeiben. A Sárközyek bibliotékája. A Somogy Megyei Könyvtár Évkönyve. Kaposvár 1958–59. 18. old.

⁹ Vargha i. m. 438. old.

Gábor sokaknak ellenére 's irigységek vagy bosszúságokra igen jól tanít 's szorgalmatos. Titulussa Második Professor. Tanít Syntaxist és Gramaticát. Az én fiam mindazáltal Császári úr alatt tanul bővebb Syntaxist." Nem lehet észre nem venni, hogy egyetlen szóval sem dicsérte a Jénából várva várt Császárit.

1806 novemberében Nagybajomból, Sárközy Istvántól kapta utolsó levelét Csokonai Józsefné. Csokonai édesanyja gondosan összegyűjtötte fia verseit és leveleit. Innen rossz hírt kapott: "...az Asszony kívánságát, hogy tudniillik boldogult Fiának, itt e' tájon töltött életét 's némely található írásait szedném össze 's küldeném meg nem teljesíthetem... Írt ő szegény nékem és Feleségemnek is többet és szebbet mint a' nyomtatványba látom (és a melyek nem egészen nyomtatódtak ki) de azok egy néhai szerencsétlenséggel mely házamon esett, el raboltattak. Sajnálom, hogy sok keresgélődésem után is azokból meg nem találhatok. Légyen az Asszony addig is, amíg is jó reménységben míg rövid idő mulva bővebben írhatok 's szolgálhatok. Ezen leveletem is csak azért bocsátottam mostani sok ezer gondjaim közt: is előre, hogy az Asszony valamely bal vélekedéssel ne legyen Barátságomról, mintha az, csak sirja széléig kesérte volna el felejthetetlen Kedves Barátját. Kinek Édes Anyjának is maradok változatlan hívségű Jó akaró Baráttya Sárközy István."¹⁰

1800 szeptemberében a Napóleon ellen a somogyi rendeknek egy gyalogzászlóaljot kellett kiállítaniuk. Toborozták a katonákat, akik minden alkalmat felhasználtak a szökésre, fellázadtak, és a nemesi kastélyok ellen fordultak. A nagybajomi kastély is ennek az áldozata lett, Sárközy „íráseit mind ganélében eláztatták."¹¹

Csokonai halála után egy évvel a debreceni Hatvan utcai temetőben síremléket kívántak állítani. Kazinczy tervezett sírfeliratát („Árkádiában éltem én is") felháborodás, értetlenség fogadta. Sárközy István ekkor levelet írt Kazinczyhoz: „Ha Debretzen restelli Arkadiát el vállalni, meg monta Horváth Ádám, hogy Somogy el vállalja. És mi állítunk neki oszlopot, ha csak festve és írva is a' Csurgói oskolába, mely meg marad addig, míg az oskola. Meg érdemli szegény Csokonai halála emlékezete, hogy érte vetélkedjünk, ha Homerus születésén hét város vetélkedett."¹² Később, 1811-ben a Csokonai-kéziratok ügyében is levelet váltottak.¹³

Dr. Horváth József

Vikár Béla, a folklórgyűjtés megújítója¹

Százötven esztendeje született „Vikár Béla (1859–1945) nyelvész, műfordító, folklórkutató, az országgyűlési gyorsiroda vezetője. A folklórszövegek, dallamok hiteles rögzítése érdekében somogyi gyűjtését 1890-ben gyorsírással végezte, 1895-től pedig úttörő módon fonográfot használt, megalapozva azt a modern módszert, ami népzene kutatásunk tudományos világszenzációt jelentő kibontakozásához vezetett.” (Magyar Néprajzi Lexikon. 1982. 558. old.)

A XIX. század második fele Európa-szerte az önálló néprajzi gyűjtemények alapításának ideje volt. „Hazánkban a néprajz szülei az iparművészet és a háziipar voltak.”² Könnyebb is volt tárgyakat begyűjteni múzeumi célokra, mint az elszuhanó hangot, képet rögzíteni. A szóbeli hagyományok összegyűjtése egyrészt az eszközök hiányosságai, másrészt a kutatási ideológiák változásainak függvényében sokféle módszerrel folyt. Voltak, akik elegendőnek tartották a tartalmi elemek, a csupasz információk összegyűjtését, majd ezek újrafogalmazott közreadását, hiszen nem az egyéni előadás esetlegességeit, hanem a közösség szellemének megnyilatkozásait kívánták rögzíteni. A pozitívista eszmék hatására azonban ez a figyelem mindinkább az egyéni előadásmód, a stílus vizsgálata felé fordult, s fölvetette a minél na-

¹⁰ Vargha i. m. 238. old.

¹¹ Violáné Bakonyi Ibolya: Sárközy István könyvtára. Csurgó 2005. 110. old.

¹² KazLev. IV. k. 485. old.

¹³ KazLev. VIII. k. 488–489. old.

¹ Részlet a szerző Vikár Béla népzenei gyűjteménye című könyvéből. (Hagyományok Háza, Néprajzi Múzeum. Bp. 2006.)

² Jankó János: Az ezredéves országos kiállítás néprajzi faluja. Bp. 1897. 2. old.